

УПЛЫЎ ПРАЦ В. П. РАГОЙШЫ НА АКТУАЛЬНЫЯ ВУЧЭБНЫЯ ДАПАМОЖНІКІ ДЛЯ ЎСТАНОЎ АГУЛЬнай СЯРЭДняй АДУКАЦЫі (10–11 КЛАСЫ)

А. А. Акушэвіч

Кандыдат філалагічных навук, дацэнт.

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,

вул. Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь, AkushevichAA@bsu.by

У артыкуле разглядаецца ўплыў прац Вячаслава Пятровіча Рагойшы на вучэбныя дапаможнікі новага пакалення па беларускай літаратуры для 10–11 класаў. Прасочваецца, якія работы вучонага прыведзены ў спісе выкарыстаных крыніц адпаведных кніг (у тым ліку, у электронных дадатках). Аналізуецца прадстаўленне ідэй навукоўца (з указаннем яго прозвішча) непасрэдна ў асноўным тэксце згаданых вучэбных выданняў. Таксама выказваюцца думкі пра кнігу В. П. Рагойшы «Мой Трыглаў» (Мінск, 2012) у кантэксце вывучэння беларускай літаратуры ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі. Аўтары актуальных вучэбных дапаможнікаў для 10–11 класаў звяртаюцца найперш да публікацый даследчыка па тэорыі літаратуры (вершазнаўству), па творчасці Францыска Скарыны, Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча і Францішка Багушэвіча.

Ключавыя словы: Вячаслаў Пятровіч Рагойша; метадыка выкладання літаратуры; вучэбны дапаможнік; Францыск Скарына; літаратурны канон.

Пераацаніць ролю В. П. Рагойшы ў літаратурнай адукацыі Беларусі даволі складана. Ён з’яўляецца аўтарам вучэбных дапаможнікаў для ўстаноў агульнай і вышэйшай адукацыі, на якіх вырасла не адно пакаленне вучняў і студэнтаў. Метадычныя і метадалагічныя знаходкі даследчыка ў гэтай галіне выкарыстоўваюцца і развіваюцца іншымі аўтарамі вучэбных кніг. Пэўныя тэксты класікаў (і не толькі) былі знойдзены і/ці падрыхтаваны да публікацыі пры непасрэдным удзеле вучонага. Яго ўклад у развіццё тэорыі літаратуры, яго працы па вершазнаўству не могуць не ўлічвацца пры падрыхтоўцы адпаведных выданняў. Сённяшнія дзевяціцласнікі маюць вучэбны дапаможнік пад рэдакцыяй В. У. Праскаловіч і В. П. Рагойшы [1].

У гэтым даследаванні будзе прасочана і прааналізавана, якія публікацыі В. П. Рагойшы прадстаўлены ў спісах выкарыстаных крыніц актуальных вучэбных дапаможнікаў новага пакалення па беларускай літаратуры для 10–11 класаў. Таксама будзе звернута ўвага на апеляцыі да аўтарытэта даследчыка непасрэдна ў асноўным тэксце ўказаных выданняў.

У вучэбным дапаможніку для 10 класа [2, с. 290–291] спіс выкарыстаных крыніц утрымлівае некалькі пазіцый, у бібліяграфічным апісанні якіх фігуруе прозвішча В. П. Рагойшы. У першую чаргу адзначым літаратуразнаўчы [3] і паэтычны [4] слоўнікі, неабходныя пры распрацоўцы рубрык, прысвечаных тэорыі літаратуры, а таксама «Слоўніка літаратуразнаўчых тэрмінаў» [2, с. 282–287], змешчанага ў канцы адпаведнага вучэбнага дапаможніка.

Разам з тым, у вучэбнай кнізе для 10 класа звяртаюцца да адной з прац В. П. Рагойшы, у якой аналізуецца паэтычная творчасць Францыска Скарыны [5]. Аўтар гэтай навуковай работы акцэнтуюе ўвагу на вершах беларускага першадрукара і прапаноўвае іх аналіз, разважае пра паэтычны талент асветніка і яго падыходы да вершаскладання, пра малітваслоўны верш і «паралелізм членаў», сцвярджае, што ёсць падставы называць згаданага пісьменніка XVI ст. «пачынальнікам беларускага і ўсяго ўсходнеславянскага вершавання» [5, с. 276]. У дадзеным выпадку В. П. Рагойша выступае даследчыкам старажытнай літаратуры і прыўносіць свае думкі наконт яе працывастання і выкладання.

Асобнай размовы патрабуе выданне «Мой Трыглаў» (Мінск, 2012) [6], якое таксама ёсць у спісе выкарыстаных крыніц [2, с. 291]. Адпаведная анатацыя паведамляе наступнае: «Кнігу склалі новыя артыкулы і эсэ доктара філалагічных навук, прафесара Вячаслава Рагойшы пра малавядомыя старонкі жыцця і творчасці трох класікаў беларускай літаратуры, што ўяўляюцца яму ў вобразе Трыглава – найвышэйшай гары

Славеніі» [6]. У пэўнай ступені дадзеная кніга замацоўвае і развівае ідэю аб тым, што ў беларускай літаратуры ХХ ст. (прынамсі ў першай яго палове) вылучаюцца найперш тры аўтары – Янка Купала, Якуб Колас і Максім Багдановіч. У такім кантэксце можна прыгадаць кнігу «Маладняк – Янку Купалу» (Мінск, 1925) [7], дзе менавіта на паперы (не на ўзроўні ідэй ці прыватных разважанняў; са зваротам да аўтарытэтнасці друкаванага слова) шырокай аўдыторыі дэкларуецца прызнанне вялікай ролі творчасці І. Д. Луцэвіча, уключэнне пісьменніка ў пералік агульнапрызнаных, ключавых творцаў. Дарэчы, гэтыя дзве кнігі могуць быць цікавыя пры вывучэнні пытанняў, звязаных з «літаратурным канонам» (гл.: [8]).

«Мой Трыглаў» адкрываецца прадмовай аўтара («Да чытачоў гэтай кнігі») і ўтрымлівае такія раздзелы: «Янка Купала», «Якуб Колас», «Максім Багдановіч», «Вершы, прысвечаныя Янку Купалу, Якубу Коласу, Максіму Багдановічу», «Даследаванні, прысвечаныя творчасці Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча» [6, с. 3–4]. Названыя раздзелы маюць і сваю рубрыкацыю. Да таго ж, у выданні змяшчаецца цікавы фотаматэрыял. Кніга можа выступаць як крыніца інфармацыі і матэрыялаў для заданняў ды практыкаванняў падчас падрыхтоўкі падручнікаў і вучэбных дапаможнікаў.

Асобныя часткі выдання «Мой Трыглаў» могуць разглядацца як патэнцыяльныя тэксты для вучэбных і вучэбна-метадычных дапаможнікаў для настаўнікаў, у прыватнасці пры вывучэнні ўзаемадачынненняў літаратуры з іншымі відамі мастацтва, навукі і публіцыстыкай. Вучням (асабліва высокаматываваным, са здольнасцямі да навукова-даследчай дзейнасці) мэтазгодна паказаць і ўзоры літаратуразнаўчага аналізу, крытыкі, прац па гісторыі літаратуры, і работу вучонага-філолага ў цэлым. Часткова задзейнічаць дадзенае выданне можна, напрыклад, у 10 класе (прынамсі на павышаным узроўні). Навучэнцы могуць пазнаёміцца з наступнымі фрагментамі выдання: «Санетарый Янкі Купалы» [6, с. 75–81], «І гарматы гаварылі, і музы не маўчалі. Жанравая палітра лірыкі Якуба Коласа ваеннага часу» [6, с. 157–167], «Музыка перш за ўсё!.. Спрэчка Максіма Багдановіча з Барысам Асаф’евым» [6, с. 280–293]. Карысным будзе кантакт з асобнымі часткамі кнігі і пры падрыхтоўцы да прадметнай алімпіяды, і на факультатывных занятках. Адзначым, што ў выдання ёсць пэўны патэнцыял у прафарыентацыйнай дзейнасці настаўніка з вучнямі.

Цікавым для навучэнцаў і педагогаў могуць быць успаміны В. П. Рагойшы: «Свята ў Вязынцы. З успамінаў» [6, с. 149–154], «Васілёк на магілу Багдановіча. З успамінаў» [6, с. 310–316]. У выхаваўчым плане вылучаецца першы з гэтых тэкстаў, які расказвае гісторыю пра тое, як у 1957 г. В. П. Рагойша (яшчэ вучань школы) ездзіў у Вязынку на святкаванні 75-годдзя з дня нараджэння народнага паэта Беларусі Янкі Купалы і чытаў там свой верш [6, с. 149–154]. Выразны краязнаўчы характар мае тэкст «Ракаўскімі сцяжынамі песняроў» [6, с. 250–256].

У спісе выкарыстаных крыніц В. П. Рагойша згадваецца і як рэдактар зборніка навуковых прац «Міфалогія – фальклор – літаратура: праблемы паэтыкі» (Мінск, 2007) [2, с. 290], у якім надрукаваны артыкул Ж. В. Капусты пад назвай «Інтэрпрэтацыя паэтычнай традыцыі Янкі Купалы ў розных эстэтычных кірунках 1920-х гг.» [9].

Пры апісанні мадэрнізму як літаратурнага напрамку ў тэксце вучэбнага дапаможніка для 10 класа прыводзяцца наступныя словы: «Паводле меркавання літаратуразнаўца Вячаслава Рагойшы, да ўласна беларускіх літаратурных напрамкаў ХХ стагоддзя можна аднесці маладнякізм і ўзвышэнства (ад назваў літаратурных аб’яднанняў 1920-х гадоў “Маладняк” і “Узвышша”)» [2, с. 15]. Гэты сказ, з аднаго боку, падкрэслівае адметнасць беларускага літаратурнага працэсу першай паловы ХХ ст., з іншага – дэкларуе чытацкай аўдыторыі аўтарытэтнасць В. П. Рагойшы.

У электронным дадатку «Беларуская літаратура. 10 клас» [10] у спісе выкарыстаных крыніц, які змяшчае большую колькасць пазіцый у параўнанні з адпаведным друкаваным вучэбным выданнем, разам з указанымі вышэй публікацыямі прыведзены артыкул В. П. Рагойшы пра Францішка Багушэвіча [11] і дапаможнік па тэорыі літаратуры [12].

Вучэбны дапаможнік для 11 класа [13, с. 258] змяшчае ў спісе літаратуры ўжо згаданы вышэй «Паэтычны слоўнік» (Мінск, 2004) [4], што гаворыць пра значнасць гэтага выдання пры вывучэнні літаратуры ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі. Да таго ж, падчас тлумачэння тэмы «Паняцце пра асацыятыўнасць у літаратуры. Метафара, сінекдаха, перыфраза» можна прачытаць наступнае: «У адрозненне ад метафары, разнавіднасцю якой з’яўляецца метанімія, падобнасць з’яў або прадметаў у ёй не мае

значэння. Метанімічны выраз завастрае ўвагу чытача на пэўнай характэрнай рысе з’явы, абмалёўвае яе яскрава і своеасабліва. Напрыклад, пра сяўбу жыта ў адным з вершаў Р. Барадулін пісаў: “У полі // Сеялася *заўтра...*” З жытам людзі звязваюць спадзяванне на будучыню, жыццё. Жыта ўвогуле ў фальклорнай традыцыі нашых продкаў успрымаецца сімвалам жыцця – новага, лепшага, шчаслівага (*Паводле В. Рагойшы*)» [13, с. 154–155]. Гэта чарговы раз падкрэслівае агульнапрызнаную экспертнасць В. П. Рагойшы ў пытаннях тэорыі літаратуры.

Прозвішча «Рагойша» сустракаецца адзінаццацікласнікам падчас размовы аб рамане І. П. Шамякіна «Сэрца на далоні» (1963), аднак у дадзеным выпадку гаворка ідзе пра не зусім станоўчага героя адпаведнага твора [13, с. 27]. Настаўнікам, якія працуюць з дадзеным дапаможнікам, важна зрабіць так, каб іх вучні не атаясамлівалі вядомага навукоўца з персанажам кнігі І. П. Шамякіна.

У спісе выкарыстаных крыніц з электроннага дадатку для павышанага ўзроўню (11 клас) [14] іншых бібліяграфічных апісанняў прац В. П. Рагойшы намі не выяўлена.

Такім чынам, працы В. П. Рагойшы прыведзены ў спісах выкарыстаных крыніц разгледжаных вучэбных дапаможнікаў, асобныя думкі даследчыка прапанаваны з указаннем яго прозвішча ў асноўным тэксце выданняў. Прасочваецца зварот да публікацый даследчыка па тэорыі літаратуры (вершазнаўству), па творчасці Францыска Скарыны, Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча, Францішка Багушэвіча. Кніга В. П. Рагойшы «Мой Трыглаў» (Мінск, 2012) мае пэўны патэнцыял у кантэксце вывучэння беларускай літаратуры ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі. Фактычны ўплыў прац В. П. Рагойшы на актуальныя вучэбныя дапаможнікі для ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі (10-11 класы) не абмяжоўваецца сказаным вышэй.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Праскаловіч В. У., Рагойша В. П., Шамякіна Т. І., Кабржыцкая Т. В., Жуковіч М. В. Беларуская літаратура: вучэбны дапаможнік для 9 класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання / пад рэд. В. У. Праскаловіч, В. П. Рагойшы. Мінск: Нацыянальны інстытут адукацыі, 2019.
2. Бязлепкіна-Чарнякевіч А. П., Акушэвіч А. А., Воюш І. Д., Еўмянкоў В. І., Заяц Н. В., Караткевіч В. І., Кузьміч Н. В., Скакоўская А. У., Часнок І. Ч. Беларуская літаратура: вучэбны дапаможнік для 10 класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання (з электронным дадаткам для павышанага ўзроўню) / пад рэд. А. П. Бязлепкінай-Чарнякевіч, І. Д. Воюш. Мінск: Нацыянальны інстытут адукацыі, 2020.
3. Рагойша В. П. Літаратуразнаўчы слоўнік: тэрміны і паняцці: для школьнікаў і абітурыентаў. Мінск: Народная асвета, 2009.
4. Рагойша В. П. Паэтычны слоўнік. 3-е выд., дапрац. і дапоўн. Мінск: Беларуская навука, 2004.
5. Рагойша В. П. «Людем посполитым к доброму научению»: паэтычная творчасць Францыска Скарыны // Дзеяслоў. 2017. № 6 (91). С. 256–277.
6. Рагойша В. П. Мой Трыглаў: кніга пра Янку Купалу, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча. Мінск: Кнігазбор, 2012.
7. Маладняк – Янку Купалу: да 20-гадовага юбілею (15.05.1905 – 15.05.1925): [зб.]. Менск [Мінск]: Выд. ЦБ «Маладняка», 1925.
8. Ясюк І. В. Канон як літаратуразнаўчая праблема: розныя погляды і падыходы // Известия Гомельского государственного университета имени Ф. Скорины. Сер.: Гуманитарные науки. 2018. № 1 (106). С. 130–135.
9. Капушта Ж. В. Інтэрпрэтацыя паэтычнай традыцыі Янкі Купалы ў розных эстэтычных кірунках 1920-х гг. // Міфалогія – фальклор – літаратура: праблемы паэтыкі: зб. навук. прац ; склад. Т. І. Шамякіна; пад агул. рэд. В. П. Рагойшы. Мінск: Выдавецкі цэнтр БДУ, 2007. Вып. 5. С. 60–66.
10. Спіс выкарыстаных крыніц [Электронны рэсурс] // Беларуская літаратура. 10 клас. URL: <http://profil.edu.by/mod/url/view.php?id=4357> (дата звароту: 05.07.2022).

11. Рагойша В. П. Францішак Багушэвіч у інтэр'еры стагоддзя: да 170-годдзя з дня нараджэння і 110-годдзя з дня смерці пісьменніка // Беларуская думка. 2010. № 3. С. 114–120.

12. Рагойша В. П. Тэорыя літаратуры ў тэрмінах: дапам. Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 2001.

13. Мельнікава З. П., Ішчанка Г. М., Мішчанчук І. М., Садко Л. М., Смаль В. М., Кавалюк А. С., Сенькавец У. А., Шчэрба С. М., Кахновіч Н. Д., Тарасова Т. М. Беларуская літаратура: вучэбны дапаможнік для 11 класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання (з электронным дадаткам для павышанага ўзроўню) / пад рэд. З. П. Мельнікавай, Г. М. Ішчанкі. Мінск: Нацыянальны інстытут адукацыі, 2021.

14. Спіс выкарыстаных крыніц [Электронны рэсурс] // Беларуская літаратура. 11 клас. URL: <http://profil.edu.by/mod/page/view.php?id=4198> (дата звароту: 05.07.2022).

ТЭОРЫЯ ЛІТАРАТУРЫ Ў ШКОЛЬНЫМ ВІВУЧЭННІ

В. Ю. Дылеўская

Кандыдат педагагічных навук, дацэнт.

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,

вул. К. Маркса, 31, 220030, г. Мінск, Беларусь, valentinadylevskaja42@gmail.com

У артыкуле разглядаецца пытанне вивучэння тэорэтыка-літаратурных паняццяў ў школьным курсе беларускай літаратуры, а таксама на ўроках дадатковага чытання.

Ключавыя словы: пытанні тэорыі літаратуры; вивучэнне тэарэтыка-літаратурных паняццяў ў школе.

Пытанні тэорыі літаратуры, якія фарміруюцца ў ходзе вивучэння літаратуры, садзейнічаюць паглыбленню чытацкага вопыту навучэнцаў, дапамагаюць авалодаць крытэрыямі ацэнкі мастацкага твора, узбагачаюць эмацыйна.

Тэорыя літаратуры з'яўляецца часткай агульнага курса літаратуры. Прааналізаваўшы праграму, можна вызначыць сістэму тэарэтыка-літаратурных паняццяў, якія павінны быць пастаўлены ў цесную сувязь з агульнымі задачамі навучання. Вивучэнне амаль кожнай тэмы па беларускай літаратуры ў раздзеле «Тэорыя літаратуры» звязана з імем прафесара, доктара філалагічных навук Вячаслава Пятровіча Рагойшы. «Паэтычны слоўнік» [6] дае тлумачэнні тэрмінаў па тэорыі паэзіі. Ён «цалкам прысвечанага тэорыі паэзіі і створанага пераважна на беларускім паэтычным матэрыяле. Аўтар слоўніка імкнецца не толькі вытлумачыць асноўныя літаратурнаадукацкія тэрміны, так ці інакш звязаныя з паэзіяй, але і паказаць, чаго дасягнула беларуская паэзія ў галіне мастацкай формы, паэтыкі за пяцісотгадовы перыяд свайго развіцця, і ў той жа час адзначыць, што яна яшчэ недастаткова або зусім не засвоіла з вопыту сусветнай паэтычнай культуры. Такім чынам, гэтае выданне энцыклапедычнага тыпу – не толькі паняццёва-тэрміналагічны даведнік, але і своеасаблівая кароткая гісторыя беларускай паэзіі» [6, с. 6]. Вучэбны дапаможнік для студэнтаў-філолагаў «Беларускае вершаванне» змяшчае «ў тэксце кнігі і ў розных табліцах і схемах умоўныя абазначэнні для пэўных сістэм вершавання, метраў, памераў і відаў верша» [1, с. 5].

Метадыка раіць прытрымлівацца пэўнай паслядоўнасці ў раскрыцці тэарэтычных паняццяў: «назаванне фактаў, характарыстыка літаратурных з'яў; агульнае ўяўленне аб прыметах гэтай з'явы; вызначэнне паняцця, устанавленне яго характэрных прымет; замацаванне існуючых прымет паняцця ці яго вызначэнне; прымяненне паняцця пры аналізе канкрэтнай літаратурнай з'явы; далейшае развіццё паняцця, узбагачэнне яго новымі прыметамі» [2, с. 267]. Фарміраванне тэарэтыка-літаратурных паняццяў адбываецца паступова: «Паняцце – назіранне: паглыбленае азначэнне – вивучэнне, падрабязны (ўсебаковы) аналіз – сінтэз» [4, с. 96]. Напрыклад, пры вивучэнні беларускай літаратуры ў IX класе ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання і выхавання паглыбляюцца веды вучняў пра структуру мастацкага твора,